

ANDRZEJ WALIGÓRSKI
(1908–1974)

W dniu 8 sierpnia 1974 r. zmarł w Krakowie prof. dr Andrzej Waligórski. Urodzony 12 grudnia 1908 r. w Krakowie, w środowisku inteligenckim, uczęszczał do tamtejszego Państwowego III Gimnazjum im. Króla Jana Sobieskiego, gdzie złożył egzamin dojrzałości w roku 1926. Studiował języki nowożytne, językoznawstwo ogólne i filozofię ścisłą na Uniwersytecie Jagiellońskim uzyskując w roku 1931 stopień magistra filozofii. Przez pierwsze trzy lata pobytu na uniwersytecie musiał pracować zarobkowo w jednej z księgarni krakowskich, gdyż skutkiem śmierci ojca, w domu zaistniały trudne warunki materialne.

Po odbyciu jednorocznej służby wojskowej w latach 1931/32 uzyskał stypendium z Funduszu Kultury Narodowej na wyjazd za granicę celem kontynuowania studiów naukowych. Studia te — głównie w zakresie nauk społecznych i etnologicznych — prowadził pod kierunkiem prof. Bronisława Malinowskiego na Uniwersytecie Londyńskim, uzyskując tamże stopień doktora w roku 1938. Tam właśnie, w sławnej podówczas London School of Economics, zetknął się po raz pierwszy z antropologią społeczną, a studia pod kierunkiem jednego z czołowych przedstawicieli ówczesnych nauk społecznych, Bronisława Malinowskiego, ukształtowały dalszą jego sylwetkę naukową oraz wycisnęły na jego osobowości niezatarte do końca życia piętno. Do końca też swoich dni pozostał wiernym uczniem Malinowskiego i jego kierunku.

Po powrocie do kraju objął stanowisko pracownika naukowego w Państwowym Instytucie Kultury Wsi w Warszawie, którego dyrektorem był prof. dr Józef Chałasiński. Równocześnie prowadził wykłady z zakresu zagadnień społecznych i kulturalnych wsi na Naukowym Wyższym Kursie Spółdzielczym przy ówczesnym Wydziale Rolnym Uniwersytetu Jagiellońskiego, dojeżdżając na zajęcia do Krakowa. Krótkotrwały okres działalności naukowo-dydaktycznej przerwał wybuch wojny światowej. W roku 1939 walczył w kampanii wrześniowej w lasach Zamojszczyzny, w batalionie uformowanym przez majora Cichockiego, dowodząc I Kompanią. Po ucieczce z obozu jeńców w Pińczowie i krótkim pobycie w Krakowie przekroczył granicę węgierską. Z Węgier udał się do Paryża, by wstąpić do armii gen. Sikorskiego. Następnie został zwolniony rozkazem Min. Spraw Wojskowych z czynnej służby wojskowej i odkomenderowany do pracy naukowo-politycznej na terenie Anglii, w Królewskim Instytucie dla Spraw Międzynarodowych w Londynie. W Anglii uczestniczył w licznych zespołach naukowych, zajmujących się opracowywaniem problematyki stosunków międzynarodowych oraz stosunków społecznych i gospodarczych Europy okresu wojennego i — perspektywicznie — powojennego. W związku z tym przygotował dla Instytutu obszerne, bo liczące około 300 stron maszyno-

pisu opracowanie sytuacji gospodarczej wsi polskiej oraz dziejów społecznych i politycznych chłopów w Polsce. Wygłosił również kilkadziesiąt odczytów w różnych ośrodkach na terenie Anglii i Szkocji w grupach studiów, w zakładach pracy, a także w lokalach oddziałów Labour Party. Ta akcja odczytowa nieraz znajdowała oddźwięk na łamach prasy brytyjskiej. Celem odczytów było wykazywanie walki narodu polskiego z okupantem hitlerowskim oraz tendencji demokratycznych i postępowych, jakie narastały w Polsce w oparciu o ruchy robotnicze i chłopskie, głównie w okresie międzywojennym.

Po zakończeniu działań wojennych powrócił do pracy naukowo-badawczej. Wykorzystał sposobność wyjazdu do Afryki Wschodniej z ramienia Uniwersytetu Londyńskiego, gdzie w latach 1946/48 przeprowadzał badania terenowe wśród nilotycznego plemienia Luo. W roku 1948 ukończył swe badania z zakresu antropologii społecznej na terenie zachodniej Kenii i powrócił do Europy. Pomimo możliwości otrzymania pracy na Uniwersytecie Londyńskim zdecydował się na powrót do Polski wraz z zebranymi w Afryce bogatymi materiałami naukowymi. W październiku 1948 r. objął stanowisko adiunkta przy Katedrze Etnografii Ogólnej Uniwersytetu Jagiellońskiego, pozostającej pod kierownictwem prof. dra Kazimierza Dobrowolskiego. Na stanowisku tym prowadził zajęcia dydaktyczne na kierunku etnografii, jak też i dla słuchaczy ówczesnego trzyletniego Studium Nauk Społecznych oraz Sekcji Dziennikarskiej UJ.

W roku 1955 zostaje mianowany docentem z równoczesnym przydziałem do Katedry Etnografii Ogólnej na Wydziale Filozoficznym UJ. W roku 1962 powołany został Zakład Etnografii i Socjologii Ludów Afrykańskich pod jego kierownictwem. Niezależnie od pracy na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie prowadził w latach 1962/63 wykłady dla kierunku etnografii Uniwersytetu Warszawskiego, a później także i dla słuchaczy Studium Afrykanistycznego UW. W lutym 1963 odwiedził wraz z ekipą uczonych polskich moskiewski Instytut Narodów Afryki celem zapoznania się z pracami afrykanistów radzieckich i dokonania wymiany doświadczeń. Był członkiem Komisji Socjologicznej i Komisji Orientalistycznej oddziału Krakowskiego PAN, oraz członkiem Rady Naukowej Pracowni Zagadnień Społecznych i Kulturalnych Afryki Współczesnej PAN w Warszawie.

Uprawiał antropologię społeczną, stając na styku etnografii i socjologii. Jest autorem szeregu rozpraw naukowych, w których wykorzystał swe bogate materiały, zebrane w Afryce. Najobszerniejszą ich część zawarł w wydanym w roku 1969 nakładem Uniwersytetu Warszawskiego podręczniku *Społeczność afrykańska w procesie przemian 1890–1949*. Nie dane mu było już ukończyć przed śmiercią wielkiego, przygotowywanego do druku studium poświęconego pierwotnej rodzinie afrykańskiej. Natomiast zdołał w roku 1973 nakładem PWN wydać swe najważniejsze dzieło, nad którym od lat pracował, *Antropologiczną koncepcję człowieka*. Jest to najobszerniejszy w języku polskim wykład antropologicznej teorii kultury. Widząc zainteresowanie, z jakim została przyjęta ta publikacja, autor postanowił przygotować do druku jej kontynuację i tej pracy poświęcił się głównie. Niestety i te przygotowania przerwała śmierć.

Poczynając od roku 1969, w którym otrzymał nominację na profesora nadzwyczajnego Uniwersytetu Jagiellońskiego, rozszerza swą działalność, podejmując współpracę z nowopowstałym przy Akademii Rolniczej w Krakowie Instytutem Rolnictwa i Leśnictwa Krajów Tropikalnych i Subtropikalnych, zostając następnie członkiem Rady Naukowej Instytutu.

Po reorganizacji Uniwersytetu Jagiellońskiego, od 1 października 1973 zostaje kierownikiem Zakładu Kultury i Oświaty Instytutu Socjologii UJ. W tym samym

roku zostaje odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Mimo okresowo pogarszającego się stanu zdrowia, rozwija obok działalności naukowo-badawczej również żywą działalność pedagogiczną. Prowadzi zajęcia dydaktyczne, pod jego kierunkiem pisane są prace doktorskie. Interesuje się rozwojem młodej kadry naukowej, służy swoimi doświadczeniami, udostępnia swoje materiały. Sprawa rozwoju krakowskiego środowiska etnograficznego znajduje się w centrum jego uwagi. Dzięki jego staraniom grupa etnografów krakowskich doprowadza do reaktywowania Komisji Etnograficznej Oddziału Krakowskiego PAN, której zostaje przewodniczącym. Jako przewodniczący dąży do uczynienia z Komisji forum naukowego dla środowiska zarówno Krakowa jak i Śląska. Wychodzi poza formalne ramy uczelni i instytucji wszędzie tam, gdzie widzi praktyczny interes nauki polskiej, interes społeczny. Podkreśla konieczność integracji faktycznej badań, podejmowanych przez różne ośrodki. Stara się uwypuklać konieczność włączenia badań z zakresu antropologii społecznej w nurt życia społecznego i gospodarczego Polski współczesnej. W czasach, w których dawni uczniowie i następcy Bronisława Malinowskiego na Zachodzie skłonni są niejednokrotnie zapominać o jego wkładzie w naukę światową, lub ten wkład celowo umniejszać, prof. Waligórski zabiega o uczczenie tego wielkiego uczonego pochodzenia polskiego tablicą pamiątkową, o wydanie jego wszystkich dzieł w Polsce.

Już w roku 1967 pod jego redakcją i z jego posłowiem ukazało się w Polsce nakładem PWN jedno z podstawowych dzieł Malinowskiego, *Argonauci Zachodniego Pacyfiku*, które tak wielką rolę odegrało w kształtowaniu się metod badawczych.

Pragnąc przerzucić pomost między chwilą obecną a epoką naukową swego mistrza, starał się w swych pracach wyszukać wszystko to co wspólne i oryginalne w funkcjonalizmie Malinowskiego i marksistowskiej teorii socjologicznej.

Zmarł nagle po krótkiej, gwałtownej chorobie, pozostawiając po sobie niedokończone prace. Gdyby nie cechująca go zawsze skrupulatność, głęboka uczciwość autorska, nakazująca wielokrotnie przededagowywanie i uzupełnianie każdej rozprawy, każdego studium, zapewne jego dorobek pozycji wydrukowanych byłby jeszcze obfitszy. Zmarł u progu dalszych sukcesów naukowych.

Leszek Dzięciel

LUDWIK DUBIEL

(1910–1974)

W dniu 15 kwietnia 1974 r. zmarł nagle wieloletni członek Oddziału Śląskiego PTL* — dr Ludwik Dubiel, dyrektor naczelny Okręgowego Muzeum Górnos Śląskiego w Bytomiu, ceniony etnograf, pracownik naukowy Muzeum i Pałacu Młodzieży w Katowicach, zasłużony popularyzator kultury ludowej, pedagog, patriota i działacz społeczny. Skromny i pracowity, koleżeński, chętnie przekazywał swe doświadczenie innym, służył radą i merytoryczną pomocą młodszym kolegom i współpracownikom.

* członek PTL w latach 1950–1974, prezes Oddziału Śląskiego PTL w latach 1961–1964, członek Zarządu Głównego PTL.

Urodzony 21 sierpnia 1910 r. w Dąbrowie Narodowej pow. Chrzanów w rodzinie robotniczej, średnie wykształcenie zdobywa w niełatwych warunkach, pracując w miesiącach wakacyjnych w hucie szkła i cementowni w Szczakowej. W 1929 r. kończy Państwowe Seminarium Nauczycielskie w Mysłowicach, a następnie pracuje jako nauczyciel na Polesiu (1929–1930) i kierownik szkoły podstawowej w Krakowskiem (1930–1942).

Już w tym czasie interesuje się kulturą ludową, prowadzi penetracje terenowe, pisze prace monograficzne, z których dwie publikuje będąc wolnym słuchaczem Uniwersytetu Jagiellońskiego i uczestnikiem prac naukowo-badawczych Seminarium Socjologicznego i Etnograficznego tegoż Uniwersytetu. Wówczas „... dał się poznać jako student głęboko nauce oddany, który mimo pracy zawodowej w charakterze nauczyciela szkoły podstawowej potrafił pogodzić obowiązki zawodowe ze studiami...” (z opinii prof. dra K. Dobrowolskiego, 1955). Dalsza praca naukowa i zawodowa, a także społeczna oraz trudne warunki w jakich nieraz przyszło mu rozwijać swe zamiłowania realizując efekty żmudnej pracy badawczej, są potwierdzeniem tej oceny.

W 1939 r. uczestniczy w kampanii wrześniowej. W czasie wojny bierze udział w akcjach bojowych ruchu oporu oraz uczestniczy w tajnym nauczaniu.

Od 1945 r. — jako podinspektor szkolny i społeczny kierownik Muzeum w Raciborzu (1945–1947) — ratuje tamtejsze zbiory muzealne przed zniszczeniem. W tym też czasie podejmuje działalność polityczną w szeregach PPS, później PZPR, gdzie w ostatnim trzydziestoleciu pełni funkcje kierownicze. Prowadzi jednocześnie prace badawcze i publikacyjne, popularnonaukowe. Jedne służą odbudowie szkolnictwa na Górnym Śląsku (opracowuje pierwsze polskie podręczniki do nauki języka polskiego), inne stanowią dokumentację i popularyzację dziejów Ziemi Raciborskiej.

Kontynuując pracę pedagogiczną jako inspektor szkolny w Tarnowskich Górach (1949–1951) i wizytator szkół w województwie katowickim (1951–1953) kończy studia wyższe w Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, uzyskując w 1951 r. stopień magistra z zakresu etnografii z etnologią na podstawie pracy *Wnętrze domu chłopskiego w Beskidzie Śląskim w latach 1860–1950*, napisanej pod kierunkiem prof. dra K. Dobrowolskiego.

Od 1953 r. podejmuje na stałe pracę w muzealnictwie śląskim, kolejno — jako kustosz w Muzeum w Gliwicach, kierownik działu etnografii w Okręgowym Muzeum Górnośląskim w Bytomiu (1954–1955), dyrektor Muzeum w Gliwicach (1955–1973). We wrześniu 1973 r. zostaje mianowany naczelnym dyrektorem Okręgowego Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu. Pracując w Gliwicach przyczynia się do ilościowego wzrostu muzeów na terenie miasta i powiatu poprzez utworzenie oddziałów Muzeum w Gliwicach: Muzeum Historyczno-Archeologicznego w Gliwicach i Muzeum w Toszku. Inicjuje też budowę Muzeum Sztuki Odlewnictwa Artystycznego w Gliwicach. Przyczynia się do ilościowego i jakościowego wzrostu zbiorów, form realizowanych wystawy, rozwoju działalności naukowo-oświatowej wymienionych placówek. Był też organizatorem i redaktorem naczelnym wydawnictwa ciągłego tegoż Muzeum — „Zeszytów Gliwickich”.

Prócz satysfakcji z owocnej, wieloletniej pracy, zdobywa liczne odznaczenia i wyróżnienia; jest odznaczony Medalem X-lecia Polski Ludowej, Złotym Krzyżem Zasługi, Złotą Odznaką Zasłużonego w Rozwoju Województwa Katowickiego, Odznaką XXV-lecia Gliwic, Odznaką Tysiąclecia Państwa Polskiego, a w 1972 r. zostaje laureatem Dorocznej Nagrody Wojewódzkiej za działalność w dziedzinie nauki, kultury i sztuki.

Przez cały czas prowadzi intensywną pracę naukowo-badawczą i publikacyjną.

Dr Ludwik Dubiel (trzeci od prawej) w czasie otwarcia wystaw, po remoncie Muzeum w Rybniku. 16 luty 1974

Wśród kierunków zainteresowań badawczych na pierwszym planie wymienić trzeba urządzenie wnętrza mieszkalnego i budownictwo ludowe. W zakresie tym prowadził badania terenowe w latach 1953–1957 i 1960–1965 w powiatach: pszczyńskim, tyskim, bielskim, cieszyńskim, raciborskim i gliwickim, a także na Opolszczyźnie. Znalazło to oddźwięk w pracach publikowanych, jak: wspomniane już *Wnętrze domu chłopskiego w Beskidzie...*; *Wnętrze domu chłopskiego w Siołkowicach Starych*; *Zdobnictwo skrzyń ludowych na Śląsku Cieszyńskim i Górnym*; *Ludowe skrzynie malowane na Górnym Śląsku* i in.

W latach 1956 i 1961–1965 kierował inwentaryzacją wstępną i szczegółową budownictwa drewnianego w województwie katowickim do skansenu śląskiego, co również znalazło odbicie w publikacjach. W tychże latach prowadził badania nad hodowlą pszczół na Śląsku, od tradycji bartniczych, poprzez dawną i współczesną gospodarkę pasieczną. W tym wypadku materiał — prócz opublikowania — został uwieczniony większym opracowaniem, mianowicie pracą doktorską pod kierunkiem prof. dra A. Nasza pt. *Bartnictwo i pszczelarstwo na Górnym Śląsku XVIII–XX wieku* i uzyskaniem tytułu doktora nauk humanistycznych w Uniwersytecie Wrocławskim w 1965 r.

Z innych tematów badawczych i publikacyjnych podejmował przyczynki i opracowania z zakresu sztuki ludowej, rzemiosł (rzeźba, garncarstwo, mielerze i „kurzocy”), rolnictwa, tradycyjnej kultury miasteczek. W zakresie kultury społecznej interesował się głównie sytuacją dzieci i młodzieży w rodzinie śląskiej. Prace badawcze nad tą problematyką realizował w latach 1967–1968 i zamknął szeregiem przyczynków oraz książką wydaną w 1973 r. przez Śląski Instytut Naukowy w Katowicach pt. *Dzieci i młodzież wsi śląskiej. Przemiany w tradycjach wychowawczych rodziny i środowiska*. Ujął tu zarówno własne obserwacje, jak i syntezę materiałową opublikowanej dotąd na ten temat wiedzy. Praca ta wiąże się z pedagogicznym przygotowaniem autora, jego wieloletnią dwutorową praktyką zawodową i społeczną — etnografa, muzeologa i pedagoga utrzymującego kontakt z młodzieżą w związku z pracą w Pałacu Młodzieży. Szereg opracowań poświęcił problemom muzealnictwa. Blisko 69 pozycji poświęcił popularyzacji tradycyjnej kultury ludowej lub treści wychowania patriotycznego młodzieży. Wydał je w formie artykułów prasowych o charakterze metodologicznym, dotyczących głównie wychowania pozaszkolnego młodzieży, drukowanych m. in. w „Biuletynie Pedagogicznym”.

Na początku 1974 r. zostaje powołany w poczet członków Komisji Etnograficznej Oddziału Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. Była to godna reprezentacja śląskiej etnografii w tej Instytucji.

W osobie dra Ludwika Dubiela muzealnictwo śląskie poniosło poważną stratę.

Irena Bukowska-Floreńska

BIBLIOGRAFIA PRAC LUDWIKA DUBIELA *

1929

Monografia wsi Moczul, Stolin (w maszynopisie).

1937

Dąbrowa Narodowa w powiecie chrzanowskim, Kraków 1937.

1939

Wola Filipowska w powiecie chrzanowskim. Materiały do dziejów kultury wsi małopolskiej, Kraków 1939.

1956

Wnętrze domów chłopskich na Śląsku w latach 1860–1950. „Kwartalnik Opolski” 1956, z. 2.

Zdobnictwo skrzyń ludowych na Śląsku Cieszyńskim i Górnym. „Polska Sztuka Ludowa” 1956, nr 4–5.

1957

Józef Lompa — pionier etnografii polskiej na Śląsku. „Kwartalnik Opolski” 1957, z. 3, s. 23–48.

Wnętrze domu chłopskiego w Beskidzie Śląskim w latach 1860–1950. „Prace i Materiały Etnograficzne”, t. 10, Wrocław 1957, z. 2, s. 7–72.

1958

Bartnictwo i pszczelarstwo na Śląsku. „Zaranie Śląskie” 1958, z. 3, s. 42–62.

* Wykaz zawiera tylko ważniejsze opracowania. Nie zawiera sporej liczby wartościowych publikacji popularnonaukowych, ukazujących się w prasie i czasopismach od 1947 r. do ostatnich tygodni życia L. Dubiela.

Badania etnograficzne na Górnym Śląsku w latach 1945–1957. „Biuletyn Śląskiego Instytutu Naukowego w Katowicach”. Seria: Życie naukowe i kulturalne, nr 3, Katowice 1958.

Cieszyńska ceramika ludowa. „Polska Sztuka Ludowa” 1958, nr 4.

Realia etnograficzne w pracach Norberta Bończyka, „Kwartalnik Opolski” 1958, z. 4, s. 33–54.

Wnętrze domu chłopskiego w Siołkowicach Starych. „Etnografia Polska” 1958, t. 1, s. 214–220.

1959

Rzeźbiarz ludowy — Józef Brychcy. „Polska Sztuka Ludowa” 1959, nr 3.

Tradycyjna zagroda w powiecie gliwickim. „Zaranie Śląskie” 1959, z. 1.

1961

Badania monograficzne w Sierakowicach pow. Gliwice. [w:] *15-lecie działalności Muzeum gliwickiego 1945–1960*, Gliwice 1961, s. 52–66.

Gliwickie materiały etnograficzne z XVIII wieku. „Zaranie Śląskie” 1961, z. 1, s. 62–78.

Muzeum w Gliwicach w latach 1905–1960. [w:] *15-lecie działalności Muzeum gliwickiego 1945–1960*, Gliwice 1961, s. 7–32.

1962

Zbiory muzealne w województwie katowickim oraz ich wyzyskanie w pracy szkół. „Biuletyn Śląskiego Instytutu Naukowego w Katowicach” nr 31, Katowice 1962.

1963

Działalność Muzeum w Gliwicach w 1961 roku. „Zeszyty Gliwickie” 1963, t. 1, s. 129–135.

Dział etnografii Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu. Muzea na Górnym Śląsku w XIX i XX wieku. „Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu”. Seria: Historia, z. 1, Bytom 1963, s. 177–189.

Dział etnografii Muzeum Górnośląskiego w latach 1927–1957. „Roczniki Etnografii Śląskiej” (Wrocław) 1963, t. 2.

Ludowe skrzynie malowane na Górnym Śląsku. „Prace i Materiały Etnograficzne”, t. 23, Wrocław 1963, s. 171–243.

Sytuacja dzieci i młodzieży wiejskiej na Górnym Śląsku w XIX w. i w okresie międzywojennym. „Zeszyty Gliwickie” 1963, t. 1, s. 45–64.

Sztuka ludowa na Górnym Śląsku. Katalog wystawy stałej. Wyd. 1, Gliwice 1963; wyd. 2, Gliwice 1969.

1964

Działalność Muzeum gliwickiego w 1962 roku. „Zeszyty Gliwickie” 1964, t. 2, s. 157–162.

Wójtowa Wieś — dzielnica miasta Gliwic. Niektóre procesy integracyjne przed 1945 rokiem. „Zeszyty Gliwickie” 1964, t. 2, s. 7–27.

1965

Bartnictwo i pszczelarstwo na Górnym Śląsku XVIII–XX w., Gliwice 1965. (Praca doktorska w maszynopisie).

Działalność Muzeum gliwickiego w 1963 roku. „Zeszyty Gliwickie” 1965, t. 3, s. 197–201.

Niektóre problemy współczesnego rolnictwa w Gliwickiem. „Zeszyty Gliwickie” 1965, t. 3, s. 89–104.

1966

Działalność Muzeum gliwickiego w latach 1964–1965. „Zeszyty Gliwickie” 1966, t. 4, s. 165–170.

Książka protokolarna Związku Pszczelarzy na Łabędę i okolicę. „Zeszyty Gliwickie” 1966, t. 4, s. 157–163.

Niektóre problemy tradycyjnej kultury miasteczek na Górnym Śląsku w XIX w. „Zeszyty Gliwickie” 1966, t. 4, s. 47–76.

1967

Działalność Muzeum gliwickiego w 1966 roku. „Zeszyty Gliwickie” 1967, t. 5, s. 183–186.

Niektóre reliktowe formy w śląskiej kulturze ludowej i ich społeczne znaczenie. „Zeszyty Gliwickie” 1967, t. 5, s. 51–68.

Wnętrze mieszkalne domu chłopskiego na Górnym Śląsku w XIX i XX wieku. Studia i materiały. „Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu”. Seria: Etnografia, z. 2, Bytom 1967.

1968

Działalność Muzeum gliwickiego w 1967 roku. „Zeszyty Gliwickie” 1968, t. 6, s. 224–248.

Hodowla pszczoł na Górnym Śląsku w perspektywie historycznej. „Opolski Rocznik Muzealny” (Kraków) 1968, t. 3, s. 213–271.

Mielerze i „kurzocy” nad Kłodnicą, Bierawką i Rudą. „Zeszyty Gliwickie” 1968, t. 6, s. 25–40.

Muzeum w Gliwicach. „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1968, nr 2, s. 427–430.

Niektóre problemy pracy muzeów w środowisku górnośląskim. „Zeszyty Gliwickie” 1968, t. 6, s. 181–198.

1969

Działalność Muzeum gliwickiego w 1968 roku. „Zeszyty Gliwickie” 1969, t. 7, s. 267–274.

Tradycyjne wzory wychowawcze w rodzinie wiejskiej na Górnym Śląsku w XIX wieku. „Zeszyty Gliwickie” 1969, t. 7, s. 103–128.

1970

Działalność Muzeum gliwickiego w 1969 roku. „Zeszyty Gliwickie” 1970, t. 8, s. 207–216.

Młodzież wiejska na Śląsku na nowych drogach. „Zeszyty Gliwickie” 1970, t. 8, s. 7–32.

1971

Zabytkowe i współczesne budownictwo chłopskie na wsi gliwickiej. „Biblioteka Zeszytów Gliwickich”, Gliwice 1971.

1972

Działalność Muzeum gliwickiego w latach 1970–1971. „Zeszyty Gliwickie” 1972, t. 9, s. 255–266.

Zarys gospodarki folwarcznej w Gliwickiem na przełomie XIX i XX wieku. „Zeszyty Gliwickie” 1972, t. 9, s. 111–128.

Zarys historii Fabryki Drutów i WYROBÓW z Drutu w Gliwicach (1852–1972), Gliwice 1972 (maszynopis).

1973

Bibliografia zawartości „Zeszytów Gliwickich” t. 1–10 (1963–1973). „Zeszyty Gliwickie” 1973, t. 10, s. 247–254.

Działalność Muzeum gliwickiego w 1972 roku. „Zeszyty Gliwickie” 1973, t. 10, s. 231–241.

Działalność kulturalna Gliwic i powiatu w latach 1945–1973. [w:] Monografia Gliwic i powiatu (maszynopis).

Dzieci i młodzież wsi Śląskiej. Przemiany w tradycjach wychowawczych rodziny i środowiska, Katowice 1973.

Tradycyjna i współczesna kultura ludowa. [w:] *Monografia Gliwic i powiatu* (maszynopis).

Wiedza, magia i folklor pszczelarski w tradycyjnej hodowli pszczoł na Górnym Śląsku. „Zeszyty Gliwickie” 1973, t. 10, s. 43–66.

1974

Rozwój ludoznawstwa na Górnym Śląsku od końca XVIII wieku do 1939 roku. „Zeszyty Gliwickie” 1974, t. 11.

Zestawiła Irena Bukowska-Floreńska

JAROSLAV KRAMAŘIK
(1923–1974)

Dnia 1 marca 1974 r. zmarł nagle czołowy reprezentant etnografii czesko-słowackiej, dr Jarosław Kramarzyk, kandydat nauk historycznych. Urodził się 27 czerwca 1923 r. w Domażlicach, gdzie jego ojciec był profesorem gimnazjalnym filologii klasycznej.

Już w latach nauki w gimnazjum J. Kramarzyk przejawiał duże zainteresowanie historią, językami i sztuką. Po maturze (1942) do końca okupacji hitlerowskiej pracował jako urzędnik i robotnik. Po wyzwoleniu w 1945 r. zapisał się na wydział filozoficzny Uniwersytetu Karola w Pradze, gdzie promował się w r. 1948. Po promocji podjął pracę asystenta etnografii na tymże Uniwersytecie; do r. 1952 był sekretarzem Katedry Etnografii. W r. 1952 powierzono mu kierownictwo gabinetu etnografii Czechosłowackiej Akademii Nauk w Pradze. Gabinet ten przekształcił się w 1954 r. w Instytut Etnografii i Folklorystyki. Jego pierwszym kierownikiem był Jarosław Kramarzyk; pracownikiem naukowym tego Instytutu był aż do śmierci.

Znaczenie Jarosława Kramarzyka jako czeskiego patrioty i naukowca polega przede wszystkim na tym, że życie swoje i pracę poświęcił całkowicie potrzebom narodu czeskiego i jego kultury w okresie budowania socjalizmu. Osobiste cele i ambicje łączył zawsze z interesami społeczeństwa. Tym tłumaczy się szeroki zakres jego naukowych zainteresowań, którymi objął różnorodną problematykę etnografii, folklorystyki i pokrewnych dyscyplin naukowych, mianowicie dziejów gospodarczych i kultury, archeologii, językoznawstwa i historii sztuki. Już w stosunkowo młodych latach stał się ogólnie uznanym autorytetem w swojej dziedzinie.

Powojenny rozwój społeczeństwa czeskosłowackiego postawił przed etnografią wiele pilnych problemów, które trzeba było szybko rozwiązać. Jarosław Kramarzyk podchodził do każdego problemu w sposób odpowiedzialny i na poziomie fachowym. Tym przewyższał swoich współpracowników naukowych. Z tego powodu jednak cierpiał, gdyż nie miał czasu koncentrować się na węższych problemach i pisać dzieła większych rozmiarów.

Swoją naukową drogę w etnografii rozpoczął badaniem kultury duchowej ludu w okolicach Chodsko. Pierwszym wynikiem z tego zakresu była monografia o zwyczajach i zabobonach w okresie ciąży, narodzin i okresu popołogowego, którą ogłosił w 1948 r. jako rozprawę doktorską. W pierwszych latach budowy socjalizmu

ukierunkował się na badanie historii etnografii czeskiej; w tej to historii szukał wzorów dla współczesności. Z tego zakresu zasługuje na uwagę jego praca o znaczeniu działalności Bożeny Nemcovej dla czeskiego ludoznawstwa. Do historii tej nauki wracał także w latach późniejszych, przy czym każdą okazję wykorzystywał dla ukazania nowych postulatów metodologicznych, którymi posuwał naprzód czeską etnografię i folklorystykę.

Już w połowie lat 50-tych rozpoczął badania niektórych zjawisk folklorystycznych, zwłaszcza opowieści antyfeudalnych, w swym rodzinnym regionie — Chodsku. Serię studiów z tego zakresu zamknął monografią książkową o Kozinowie i Lomikarowie w chodskiej tradycji ludowej (praca wyszła w wydawnictwie Akademii w r. 1972). O jego szerszych zainteresowaniach w zakresie folklorystyki świadczą pozostałe po nim materiały. Ze studium zjawisk folkloru związane były ściśle badania obyczajów i zabobonów ludu, odnoszących się przede wszystkim do prac rolnych; artykuły z tego zakresu publikował zwłaszcza w latach sześćdziesiątych.

Główny wkład naukowy Jarosława Kramarzyka leży w etnografii agrarnej. Przy badaniu etnograficznym narzędzi i technik rolniczych wychodził przede wszystkim z materiałów ze swego rodzinnego Chodska, po czym przechodził stopniowo na teren całych Czech. Był pierwszym etnografem czeskim, który w badaniach rolnictwa łączył badania terenowe z systematycznym studium zasobów w muzeach, zwłaszcza archiwów. W dziesiątkach swoich studiów i przyczynków dawał nie tylko należyłą analizę materiału etnograficznego, ale dzięki sprawnemu stosowaniu metody historyzmu w badaniach etnograficznych wiązał swe analizy z naukowymi uogólnieniami i poglądami syntetyzującymi, które stanowią istotny wkład nie tylko w czechosłowacką, ale i w słowiańską etnografię agrarną. Główny temat jego prac z tego zakresu stanowią narzędzia orne i technika orki, urządzenia i sposoby pracy przy spręcie zboża oraz formy zaprzęgu zwierząt. Większość prac z tej problematyki wyszła w językach obcych, czy to w Czechosłowacji, czy za granicą. W związku z tym trzeba dodać, że rozwój rolnictwa w Czechach badał w kontekście środkowo-europejskim, a zwłaszcza słowiańskim. Na tym to odcinku badawczym stał się najbardziej znany w słowiańskiej etnografii. Oprócz dawnych form rolnictwa badał także inne problemy kultury materialnej, zwłaszcza budownictwo, ludowe meblarstwo, przemysł domowy i rzemiosło.

Jarosław Kramarzyk reprezentował kierunek historyczny w etnografii. Czeską kulturę ludową badał w ścisłym związku z gospodarczym i społecznym rozwojem kraju. Dane o dawniejszych okresach rozwoju uzyskiwał — jak wspomniano — w intensywnych badaniach archiwalnych i muzealnych, o czym należycie informował w czasopiśmie „Český Lid” i w innych periodykach. O metodycznych wynikach swej pracy w muzeach i archiwach informował chętnie swych współpracowników. Każde nowe rozpoznanie dawało mu przeżycie radości.

W ostatnich latach swego życia Jarosław Kramarzyk poświęcił się systematycznemu studiowaniu problematyki etnokartograficznej. Każda z jego publikowanych prac z tego ukierunkowania, każde jego wystąpienie w komisjach atlasowych, wносиło teoretyczny i metodologiczny wkład. Uświadamiał sobie dobrze nie tylko pozytywne metody kartograficznej w etnografii, ale także i niebezpieczeństwa, które wnosi ta metoda dla nauki i dla narodu uprawiana rękami dyletantów. Stąd też tak uważnie śledził rozwój etnokartografii w krajach europejskich, aby móc jej pozytywne osiągnięcia zastosować do potrzeb etnografii czechosłowackiej. W tej dziedzinie pozostała po J. Kramarzyku w etnografii czechosłowackiej niezapełniona luka.

Wśród pracowników naukowych, głównie młodszych, uwidacznia się krytycyzm, a zwłaszcza samokrytycyzm. Jarosław Kramarzyk był wielce krytyczny zarówno

w swojej pracy, jak też w stosunku do prac innych. Tę cechę dojrzałego naukowca mógł wykazać zwłaszcza jako redaktor naukowy. Od czasu wejścia w etnografię pracował bowiem przede wszystkim jako członek Rady Redakcyjnej „Českeho Lidu”, a w pewnym okresie jako redaktor naczelny tego najbardziej znanego czechosłowackiego organu etnograficznego. Poza tym uczestniczył w radach redakcyjnych licznych czasopism i wydawnictw etnograficznych nie tylko w Czechach i na Słowacji, ale także zagranicą. Można podkreślić szczególnie jego członkostwo w Radzie Redakcyjnej organu etnografów słowiańskich „Ethnologia Slavica” oraz organu etnografów europejskich „Ethnologia Europaea”. W tej to dziedzinie ujawnił się jako życzliwy współpracownik, który swymi krytycznymi uwagami pomagał autorom w osiąganiu należytego poziomu naukowego.

Swoje bogate doświadczenia z badań naukowych przekazywał chętnie młodszemu, czy to w formie konsultacji i naukowego szkolenia narybku w swoim miejscu pracy, czy też w działalności pedagogicznej na wydziale filozoficznym Uniwersytetu Karola w Pradze. U współpracowników i studentów miał wzięcie jako człowiek dobry, udzielający chętnie pomocy.

Zwięzła charakterystyka dzieła życiowego Jarosława Kramarzyka byłaby niepełna bez wzmianki o jego zasługach naukowo-organizacyjnych. Od chwili wejścia do nauki nie było w etnografii czechosłowackiej żadnej ważniejszej akcji bez aktywnego udziału Jarosława Kramarzyka. Gdy nie mógł wystąpić na konferencji, poruszał dany problem w druku. Czy to gdy chodziło o przedsięwzięcia z zakresu dziejów nauki, czy badań kultury materialnej, czy też o akcje w muzeologii etnograficznej, etnokartografii, w etnograficznym badaniu współczesności lub w etnografii słowiańskiej — wszędzie „chciał być przy tym” nie jako bierny obserwator, ale jako znawca problemu, którego zdanie zawsze miało znaczenie. Dlatego otrzymywał liczne funkcje w radach naukowych, w radach redakcyjnych, w specjalistycznych komisjach (nie tylko etnograficznych, ale i interdyscyplinarnych) oraz w towarzystwach naukowych krajowych i zagranicznych. Wiodące funkcje pełnił zwłaszcza na swym stanowisku w Czechosłowackiej Akademii Nauk, w redakcji „Českeho Lidu” i w Czechosłowackim Towarzystwie Etnograficznym. W naukowych organizacjach międzynarodowych znany był przede wszystkim jako aktywny członek w „Ethnologia Slavica”, „Ethnologia Europaea”, w Komisji dla Etnograficznego Atlasu Europy i w innych instytucjach o charakterze agrarno-etnograficznym i muzologicznym. Funkcje naukowo-organizacyjne bardzo go wyczerpywały; stąd też w ostatnich latach usiłował znaleźć równowagę między „uprawianiem a organizowaniem nauki”, względnie poświęcać się w większym stopniu indywidualnym studiom naukowym. W końcu jednak nigdy nie odmawiał pomocy organizacyjnej, gdy był o nią proszony.

W osobie Jarosława Kramarzyka odszedł dobry człowiek, uświadomiony patriota czeski, wybijający się naukowiec i pedagog, przekonany komunista. Z jego odejściem zamknął się jeden rozdział w powojennej historii czeskiej etnografii. Zostało jego dzieło, z którego może się uczyć młodsza generacja, jak łączyć naukę ze służbą dla narodu i dla ludzkiego postępu.